

Jom ha-Šoa

**70. výročí povstání
vězňů varšavského
ghetta a ostatních ghet
a vyhlazovacích táborů**

MOTTO:

*Ti, kdo zahynuli, dostáli své povinnosti do úplného konce,
do poslední kapky krve, která se vsákla do chodníků ghetta.
My, kdo jsme přežili, necháváme na vás, abyste navždy
uchovali jejich památku.*

(Marek Edelman: Ghetto bojuje)

V roce 2013 si připomínáme 70. výročí povstání v největším z nacistických ghet, ve kterých byli během druhé světové války vězněni Židé.

Během povstání, které začalo 19. dubna 1943, zahynuly tisíce židovských vězňů a jejich odpor byl po necelém měsíci zlomen. Jejich odhodlání a vůle k nerovnému boji se stala symbolem hrdinství.

Dějiny holocaustu jsou prodchnuty mnoha různými formami odporu vůči nacistům. Neozbrojeným odporem rozumíme organizaci kulturního života a vzdělávání, pomoc nemocným, starým lidem nebo dětem v ghettech a koncentračních táborech. Mimo ně existovala pomoc poskytnutím falešných dokladů nebo ukrytím před nacisty. Ale ani organizace podzemních hnutí a ozbrojených odbojových skupin nebyla všude stejná. V zemích západní Evropy se Židé přidávali převážně k odbojovým skupinám daných zemí, případně k exilovým jednotkám národních armád. V Polsku, Ukrajině a Pobaltí vytvářeli Židé vlastní odbojové skupiny. Téměř ve všech ghettech na východě existovalo podzemní hnutí, které organizovalo útoky vězňů, aby posílili řady partyzánů operujících v okolních lesích, provádělo sabotáže v dílnách, shánělo zbraně. Často bylo povstání naplánované, ale kvůli souhře různých okolností se neuskutečnilo.

Ozbrojený odpor i podpora samotného života, navzdory nacistickému plánu vyvraždit všechny Židy včetně nenarozených dětí, se po válce stal zcela oprávněně záslužným činem a den vrcholícího povstání ve varšavském ghetu byl v Izraeli zvolen jako den, kdy se bude připomínat Den obětí šoa a jeho hrdinů.

Ghetta a vyhlazovací tábory ve východní Evropě

Po obsazení polského území a následně postupným obsazením Ukrajiny a Pobaltí začali nacisté okamžitě diskriminovat a terorizovat židovské obyvatele – nutili je k otrocké práci, ničili náboženské objekty a vykrádali obchody a domy. Postupně byly Židé ve větších městech nuceni, podobně jako ve středověku, žít v ghettech, která nyní sloužila jako shromaždiště lidí před cestou na jistou smrt. Když začali nacisté obyvatele ghet hromadně odvážet na „práci na východ“, velká část lidí včetně vedoucích „židovských rad“ jejich lžím věřila. Postupně se však začaly šířit zprávy o tom, že místo práce čeká na deportované smrt.

Role „židovské rady“, německy Judenrat, které nacisté ustanovili jako zdánlivý nástroj samosprávy ghetta, je dodnes častým námětem historických diskusí. Židé, kteří působili ve vedení židovské samosprávy, byli v nelehké postavení: na jednu stranu se snažili zorganizovat snesitelný život v ghetu a na druhou stranu museli plnit všechny rozkazy nacistů, včetně sestavování transportů do vyhlazovacích táborů. A přístup jejich představitelů byl značně rozdílný: od spolupráce s nacisty po podporu odbojových hnutí v ghetu. Jak bychom se na jejich místě rozhodovali a chovali my?

Vězni ve varšavském ghetu.

15. X 1940

ZŘÍZENÍ GHETTA VE VARŠAVĚ

Varšava patřila k největším evropským městům s nejpočetnější židovskou komunitou. Po přepadení Polska německou armádou musela Varšava 28. září 1939 kapitulovat a následujícího dne do města vstoupily německé jednotky. Židé byli od té chvíle vystaveni diskriminaci, byli přepadáni na ulicích i ve svých bytech či obchodech a byli odvlékáni na nucené práce.

22. VI 1942

POVSTÁNÍ A ÚTĚK VĚZŇŮ Z GHETTA V KREMENCI (POLSKY KRZEMIENIEC)

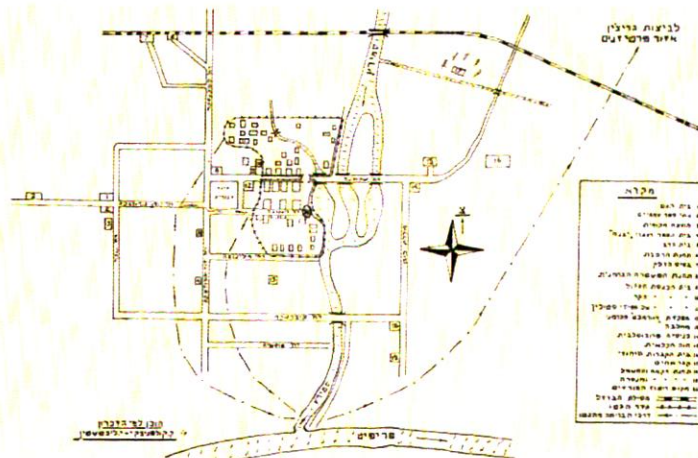
Město na hranicích Polska a Ukrajiny bylo obsazeno nacisty v červenci 1941. Ještě než v březnu 1942 uzavřeli nacisté asi 19 000 židovských obyvatel do ghetta, zavraždili na 800 lidí a vypálili synagogu. V létě 1942 začali nacisté ghetto likvidovat, ale vězni, se postavili nacistům na odpor.

Tehdy bylo ve varšavském ghettu všeobecně rozšířeným názorem, že Treblinka není ničím jiným než táborem nucených prací... Podle jiné verze tam stála tranzitní a selekční stanice pro ty, kteří budou posláni na Ukrajinu k výkonu zemědělských prací...

O pár měsíců později (po deportacích v červnu 1942) začaly do ghetta přicházet nějaké zprávy. Tehdy byla poprvé slyšet jména jako Belzec, Majdanek, Treblinka... Jednoho dne se rychlostí blesku rozšířila zpráva, že v Belzci uprch z transportu jeden muž. Od něj, uprchlíka z transportu do záhuby, se ghetto dozvědělo pravdu o existenci táborů, kde Němci zabíjejí, plynují a zpopelňují přijíždějící vězně.

(Plock-Toldot Kehilla Atikat Jomim Be polin, Tel Aviv 1967, str. 546
(cit. dle J. Arad, Belzec, Sobibor, Treblinka, BB Art 2006, str. 252).

Plán ghetta v Lachvě.

22. VII 1942

POVSTÁNÍ V GHETTU V NIAZVIŽI (POLSKY NIEŚWIEŻ)

Ghetto v Niazviži (dnes na území Běloruska) bylo zřízeno 27. června 1941. Více než 5000 Židů žilo v otřesných podmínkách na okraji města. Nacisté využívali kvalifikované vězně na práci, ostatní postupně vraždili. V červenci se proti likvidaci ghetta zvedl odpor vězňů vyzbrojených pouze noži a pěstmi.

22. VII – 21. IX 1942

ZAHÁJENÍ DEPORTACÍ Z VARŠAVSKÉHO GHETTA

Během dvou měsíců deportovali nacisté z varšavského ghetta na 300 000 vězňů. Jejich cesta končila převážně ve vyhlazovacím táboře Treblinka, menší část byla odvečena do pracovních táborů.

9. VIII 1942

POVSTÁNÍ V GHETTU MIR

Ghetto v běloruském Miru bylo nacisty zřízeno 21. července 1941 a příslušníci jednotek Einsatzgruppen zde vraždili jeho židovské obyvatele při masových popravách v lese nedaleko obce. V dějinách ghetta sehrál důležitou roli Oswald Rufeisen, který jako tlumočník spolupracoval s nacisty a zároveň pracoval pro podzemní hnutí. Když v srpnu předal vedení odbojářů zprávu o plánované likvidaci ghetta, byl zorganizován hromadný útek.

3. IX 1942

POVSTÁNÍ V GHETTU V LACHVĚ (POLSKY ŁACHWA)

Podobně jako v jiných ghettech byla podnětem k povstání v polské (dnes Běloruské) Lachvě likvidace ghetta nacisty. Zprávy se roznesly na začátku září a v následujících dnech zahájily nacistické policejní jednotky likvidační akci. Signál k povstání dal předseda „židovské rady“ zapálením policejního velitelství v ghettu. Vězni bojovali sekýrami a noži proti nacistickým kulometům a granátům.

léto 1942

Hořící domy ve varšavském ghettu.

4. I 1943

PRVNÍ POKUS O POVSTÁNÍ V GHETTU V ČENSTOCHOVÉ (POLSKY CZĘSTOCHOWA)

Židovské ghetto ve městě na jihu Polska bylo nacisty zřízeno v dubnu 1941 a bylo v něm vězněno na 40 000 lidí. Později bylo vytvořeno ještě tzv. Malé ghetto, kde se na začátku roku 1943 pokusili příslušníci podzemního hnutí o odpor proti deportacím. Při akci byli zabiti dva vůdci povstání, jako odvetu nacisté poslali do koncentračních táborů několik set vězňů, mezi nimiž byli i malé děti a staří lidé.

18. I 1943

DALŠÍ DEPORTACE Z VARŠAVSKÉHO GHETTA

Po čtyřech měsících byly znovu zahájeny deportace vězňů z varšavského ghetta. Zformované hnutí odporu Židovské bojové organizace a Židovské vojenské unie se však postavily na odpor, tisíce vězňů se uchýlilo do připravených úkrytů po celém ghettu. Místo 8 000 bylo deportováno „jen“ 5 000 lidí a další deportace byly dočasně zastaveny. Povstalcům se podařilo získat kontrolu nad ghettom.

19. IV – 16. V 1943

POVSTÁNÍ V GHETTU VE VARŠAVĚ

Odbojáři a přeživší Židé se ukrývali v podzemních bunkrech, které musely být ze strany nacistů jeden po druhém likvidovány. I přes nedostatek zbraní a potravin dokázali německé přesile vzdorovat řadu dní. Teprve 16. května 1943 prohlásil německý velitel likvidace ghetta Jürgen Stroop akci za ukončenou.

26. – 30. VI 1943

POVSTÁNÍ VĚZŇŮ GHETTA V ČENSTOCHOVÉ

Když v létě 1943 plánovali nacisté Malé ghetto zlikvidovat, skupina vězňů se pokusila tento záměr překazit. Zabarikádovali se v úkrytech a čtyři dny ozbrojeně přesile vzdorovali. Nacisté však povstání potlačili. Během bojů zemřelo na 1500 vězňů, dalších 300 bylo následně upáleno a více než 3000 deportováno do vyhlazovacích táborů.

Nakonec se Němci rozhodli zlikvidovat varšavské ghetto úplně, bez ohledu na ztráty a námahu. 19. dubna 1943 ve dvě hodiny ráno se k nám od nejvzdálenějších hlídek donesly první zprávy o německém postupu. Zněly jasně: němečtí četníci a modrá polská policie obkličují v třímetrových rozestupech vnější zdi ghetta. Byl okamžitě vyhlášen poplach a za čtvrt hodiny, ve 2.15, už byly všechny bojové skupiny na svých místech. Lidem v ghettu jsme řekli, že hrozí bezprostřední nebezpečí, a většina se hned přestěhovala do připravených krytů ve sklepích a na půdách. V ghettu bylo mrtvé ticho.

Marek Edelman: Ghetto bojuje (Židovská ročenka, 5753 (1992–1993))

jaro/léto 1943

Ghetto v Bedzinu

1. – 3. VII 1943

POVSTÁNÍ VĚZŇŮ V GHETTU V BENDZINU (POLSKY BĘDZIN)

Ghetto v polském Bedzinu bylo nacisty zřízeno až v květnu roku 1942, ale již v průběhu okupace od září 1939 zde zahynulo, nebo bylo deportováno, na 4 000 Židů. Od května 1942 do června 1943 bylo z ghetta posláno do koncentračních a vyhlazovacích táborů (zejména Osvětimi) více než 15 000 lidí. Poslední velká vlna deportací na začátku srpna byla impulzem k povstání vězňů vedených Židovskou bojovou organizací.

1. – 6. VII 1943

POVSTÁNÍ VĚZŇŮ V SOSNOVCI (POLSKY SOSNOWIEC)

K povstání v Sosnovci došlo ve stejnou dobu jako v sousedním Bedzinu, v době, kdy nacisté plánovali obě ghetta zlikvidovat. Povstání podzemního odbojového hnutí však bylo také brzy potlačeno a většina povstalců i obyvatel ghetta byla následně odvečena do Osvětimi.

Daniel Moskowitz,
účastník povstání
v Bialystoku.

Muselo se to stát v pondělí, protože vždy v pondělí se konal v baráku esesmanů velký úklid a pro odvoz všeho odpadu byla připravena koleska s koněm a s příslušným židovským kočím. (...) Těsně před čtvrtou hodinou odpoledne, pod bezmračnou oblohou, z které bilo na zem slunce až křoví praskalo, vzduch se chvěl a jinak vše utichalo, vybuchl první granát, znamení ke vzpouře. Pak vybuchly další granáty a z baráků vyšlehly plameny.

Richard Glazar: Čeští Židé a povstání v Treblince, Terezínské studie a dokumenty 1997

16. – 20. VIII 1943

POVSTÁNÍ VĚZŇŮ V GHETTU V BIALYSTOKU

V létě 1943 nacisté naplánovali poslední masové deportace z druhého největšího ghetta v Polsku. V noci na 16. srpna se odbojové skupiny proti „evakuaci“ vzbouřily a pět dní vzdorovaly německé přesile

2. VIII 1943

POVSTÁNÍ V TREBLINCE

Podzemní odbojové hnutí v obou táborech, Treblinka I i II, připravovalo povstání už od začátku roku 1943, kdy se toto hnutí počalo formovat. K plánovanému povstání mělo dojít v už dubnu, ale po jeho neúspěšném provedení byl jako další termín vybrán 2. srpen. Tehdy také do tábora dorazili vězni po potlačeném povstání ve varšavském ghettu.

jaro/léto 1943

Aba Kovner, vůdce podzemního hnutí ve Vilniusu.

1. IX 1943

POVSTÁNÍ V GHETTU VE VILNIUSU

V litevském hlavním městě se jako ve vůbec prvním z ghet zformovalo podzemní hnutí, které pod vedením Aby Kovnera systematicky narušovalo běh nacistického vyhlazování Židů v oblasti, provádělo sabotáže a organizovalo útoky vězňů k partyzánům. Předseda Židovské rady ghetta se domníval, že spoluprací s nacisty při deportacích zachrání životy více lidí než bojem proti nim. V září 1943 se členové odbojových skupin rozhodli z ghetta uprchnout a připojit se k partyzánům.

V táboře jsem byl od 6. listopadu 1942 do 14. října 1943. Při vzpouře, která se žel jen z části povedla, zůstali z přítomných SS mužů pouze dva naživu. Ti však s kulometem stačili, aby zmařili útek druhé polovice osazenstva, která pracovala v táboře č. 2. Padlo i několik strážných, uteklo nás cca 250, z toho dnes (psáno v roce 1946, pozn. red.) žije asi 20. Z Čechoslováků jsem zůstal jediný.

Kurt Ticho: Svědectví ze Sobiboru, Terezinské studie a dokumenty 1996.

14. X 1943

POVSTÁNÍ VĚZŇŮ V SOBIBORU

Vyhlazovací tábor Sobibor byl stejně jako Treblinka a Belzec součástí vraždění Židů v rámci Operace Reinhard. Podobně jako v Treblince začalo i zde povstání ve čtyři hodiny odpoledne.

7. X 1944

POVSTÁNÍ SON- DERKOMMANDA V OSVĚTIMI

Vězni zařazení do „zvláštního komanda“, jehož úkolem bylo obsluhovat plynové komory, vyhodili v říjnu 1944 do povětří jedno z krematorií v Osvětimi-Birkenau.

OTÁZKY

- 1 Abovi Kovnerovi, vůdci povstalců, ale také básníku a spisovateli, je připisován velmi známý výrok:
- 2 V polském Sosnovci se 5. prosince 1911 narodil slavný umělec jehož výpověď o povstání ve varšavském ghettu se stala světově známou.
- 3 Oswald Rufeisen, známý později jako se zapsal nejen do historie šoa svou pomocí mnoha obětím, ale také do dějin literatury. Jak se kniha i autor jmenují?
- 4 Vlak s 1200 dětmi byl vypraven z do Terezína. Jaký byl další osud těchto dětí? A jaký význam měl tento transport?

Všechny potřebné informace
najdete na vzdělávacím
portálu **holocaust.cz**

Institut
Terezinské
Iniciativy

ITI se od roku 1993 zabývá

dokumentaci osudů jednotlivých obětí holocaustu z českých zemí i z celé Evropy, výzkumem dějin „konečného řešení židovské otázky“ a popularizací výsledků těchto výzkumů široké veřejnosti, zejména mladým lidem.

Našími hlavními projekty jsou:

Vzdělávací portál holocaust.cz * on-line Databáze obětí *** Terezinské album – dokumentace obětí holocaustu.** Pracujeme na vzdělávacích projektech Naši nebo cizí? Židé v českém 20. století (ve spolupráci s Židovským muzeem v Praze), Terezinské album ve škole, Online učebnice o holocaustu. Vydáváme odborné publikace a provozujeme knihovnu specializovanou na holocaust-šoa, antisemitismus a rasismus. Cílem Institutu je poskytovat odborné a kvalitní materiály všem, kteří mají o téma holocaustu a dějin židovské komunity zájem, a oslovovat ty, kteří by o tématech porušování základních lidských práv v minulosti i v současnosti měli být informováni – žáci a studenti českých škol.

Kontakt:

Institut Terezinské iniciativy
Jáchymova 3, 110 00 Praha 1
Tel.: +420 222 31 70 13

institute@terezinstudies.cz
www.terezinstudies.cz, holocaust.cz
facebook: holocaust.cz,
Institut Terezinské iniciativy

Každoročně podporujeme projekty ve 4 programech

PÉČE – sociální, zdravotní a psychologická péče o oběti holocaustu a potřebné z řad druhé generace

PŘIPOMÍNKA – vzdělávací a vzpomínkové projekty o holocaustu

OBNOVA – rekonstrukce židovských památek po celém území České republiky

BUDOUCNOST – vzdělávání v judaismu a rozvoj židovských komunit

Odborné vzděláváme pracovníky židovských a partnerských organizací.

Spoluorganizujeme vzpomínkové projekty, např. slavnostní setkání přeživších šoa a zástupců státní správy 27. ledna u příležitosti Dne památky obětí holocaustu a předcházení zločinům proti lidskosti.

Jsmo členem Asociace nadačních fondů při Fóru dárců a Internationales Auschwitz Komitete.

Chcete se podílet na naší činnosti?

Saňte se naším dárcem a podporujte projekty společně s námi.

Číslo účtu: 502-2685554004/2700. Za případné dary srdečně děkujeme.

Saňte se naším dobrovolníkem. V případě zájmu nás neváhejte kontaktovat.

Kontakt:

Nadační fond obětem holocaustu

Legerova 1854/22, 120 00 Praha 2

Tel.: +420 224 261 615, +420 224 261 573

Email: info@fondholocaust.cz

www.fondholocaust.cz

Najdete nás i na facebooku.

Partneři:

MĚSTSKÁ ČÁST PRAHA 2

Embassy of Israel

Na akci finančně přispěli:

CONSEQ™

CONSEQ
František Bányai

Nadace židovské obce v Praze

zdroj fotografií: Muzeum holocaustu ve Washingtonu (ushmm.org)

Poděkování za spolupráci: městské části Praha 2, designovému studiu Missing Element, Michalovi Franklovi a Alfonsi Adamovi.

vydáno 3. 4. 2013